

VÄGSJÄL

ARKEOLOGI LÄNGS VÄG 117 I HALLAND

UTSKRIFT 15

UTSKRIFT 15

VÄGSJÄL

Arkeologi längs Väg 117

Red. Per Wranning

Vägsjäl tillägnas minnet av Magnus Svensson och Tore Artelius.

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland

Detta är nr 15 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00

E-post: kansli@kulturmiljohalland.se

Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson

©2019 Kulturmiljö Halland och författarna

ISBN 91-85720-61-5

Tryck: Åbergs tryckeri AB, Tomelilla 2019

Innehåll

LENNART CARLIE:

Väg 117 – en gammal väg i ny tappning 13

OLA KADEFORS:

Stenålder vid Ebbarps hög 33

TORE PÄSSE:

Pollenanalytiska resultat från Årnabergasjön 41

MAGNUS SVENSSON:

What time is it? – Being Mesolithic during the Neolithic 45

LINN NORDVALL:

Hus med nedsänkt golv – funktion eller tradition? 71

CAROLINE ARCINI, TORBJÖRN BRORSSON & PER WRANNING:

Tjärby Norra – Ett förromerskt gravfält med ovanliga traditioner 97

TORBJÖRN BRORSSON:

Människor från andra sidan havet – den förromerska keramiken från
gravfältet i Tjärby Norra 129

PER WRANNING:

Mikroregional byggnadstradition under romersk järnålder 153

ANDERS HÅKANSSON:

Skogaby under den tidigmedeltida agrara expansionen 179

ANDERS HÅKANSSON:

En Alsengem i Skogaby 209

Torbjörn Brorsson:

Människor från andra sidan havet – den förromerska keramiken från gravfältet i Tjärby Norra

Inledning

Keramiken som påträffades på gravfältet i Tjärby Norra kan dateras till mellersta och yngre delen av förromersk järnålder. Av de sammanlagt 68 gravarna innehöll 61 keramik och fyndmaterialet är därmed betydande och bör kunna belysa en rad olika aspekter av det förromerska samhället och dess begravningsritualer. Huvudsyftet är att problematisera materialet och sätta in det i ett socialt sammanhang och diskutera Tjärby och indirekt södra Hallands relation till andra områden i södra Skandinavien.

Vår kunskap om den halländska keramiken är begränsad och det är av mycket stort kulturhistoriskt intresse att studera relationerna till Jylland, Själland, Bohuslän, Västergötland samt till Skåne och Bornholm. Där- emot är fynden från Småland ännu för begränsade för att möjliggöra någon jämförelse.

I den mån där det är möjligt kommer keramiken att jämföras med material från andra platser i Halland, och bland annat har keramikmaterialet från den närliggande boplatsen i Kärragård (RAÄ 164 Laholms lsf.) studerats. Vidare har keramiken från gravfältet i Mellby (RAÄ 202 Laholms lsf.) bearbetats och detta utgör ett viktigt jämförelsematerial till Tjärby.

I artikeln kommer det även att diskuteras hur keramiken har använts innan och under begravningsritualen. Dess sociala betydelse utgör en viktig frågeställning.

Keramikmaterialet från gravfältet i Tjärby har tidigare publicerats som en bilaga och katalog i den arkeologiska undersökningen över Tjärby Norra (Brorsson 2010).

Förromersk keramik från gravfält i södra Skandinavien

Förutsättningarna för typologiska och kronologiska studier av keramikmaterial från olika delar av södra Skandinavien är mycket olika. Trots att det påträffats stora fyndmängder keramik från förromersk järnålder i södra Sverige finns ännu ingen tillfredsställande keramik-kronologi, utan ofta hänvisas istället till C. J. Beckers studie av gravmaterial från Jylland. Denna studie är på många sätt en bra genomgång av material från framför allt förromersk järnålder, men det finns många källkritiska aspekter med att använda ett jylländskt system på ett keramikmaterial från andra sidan Öresund och Kattegatt (Becker 1961). Avsaknaden av en lokal kronologi beror i första hand på att väldaterade material i form av exempelvis metallederade gravar saknas i någon större omfattning. Dessutom har antalet material varit förhållandevis få, och i framtiden borde man i större utsträckning kunna använda sig av exempelvis ¹⁴C-dateringar och därmed bygga upp en halländsk keramik-kronologi.

Redan 1961 skapade Becker keramik-kronologin för Jylland och bland annat kunde han indela förromersk järnålder i tre olika faser, benämnda I-III (Becker 1961:4). Ett antal typiska mynningsformer korrelerades mot periodindelningen och därmed hade Becker skapat ett system som används flitigt än idag. Det typologiska systemet har exempelvis tillämpats på material från Bohuslän och Skåne, och man kan konstatera att det än idag står sig mycket bra (Brorsson 2006; 2009). Man kan dock ifrågasätta om fas II verkligen finns, och det finns forskare som har fört fram att Beckers period I efterföljs av period IIIa (Martens 1996:128 ff). En paradox är att man då istället valt att indela yngre förromersk järnålder i period IIIa och IIIb.

Några av de mera kända gravfälten och boplatserna på Jylland är Hodde (Hvass 1985) och Borremose (Martens 1996) och gemensamt för dessa är att det finns betydande keramikmaterial på de olika platserna. Keramikmaterialen på respektive plats är mycket stora och saknar egentligen motsvarighet i Sverige. Martens studie över keramik från olika platser i Jylland visar alldeles tydligt på att keramiken varit mycket komplex och utgjorts av många olika kärtyper med inte alltför sällan varierade dekorer.

Från Fyn och Själland finns även flera större förromerska gravfält publicerade och bland annat har E. Albrechtsen bearbetat omkring 150 förromerska gravar från Fyn (Albrechtsen 1954).

De två viktigaste gravfälten på Bornholm är Nørre Sandegård på öns östra sida och Slusegårdsgravfältet i sydöst. På gravfältet i Nørre Sandegård dominerade så kallade brandplättar, och i dessa påträffades ofta kraftigt bränd och fragmenterad keramik (Becker 1990:68 ff). Utifrån kärlformer-na indelades keramiken i sju olika grupper och materialet är med hänsyn till keramikens beskaffenhet och datering ett mycket viktigt jämförelse-material till Tjärby. På Slusegård har omkring 1500 gravar undersökts och de kan dateras från yngre förromersk järnålder till yngre romersk järnålder och enstaka gravar har även förlagts till folkvandringstid. Keramiken som daterats till yngre förromersk järnålder på Slusegårdsgravfältet består nästan uteslutande av bögare (Bech 1996:19).

På skånska förromerska gravfält finns ofta andra perioder representerade. Det är exempelvis inte ovanligt med material från både yngre bronsålder och romersk järnålder på gravfälten, och till stora delar beror detta sannolikt på att det är ett tydligare materiellt och indirekt socialt skifte mellan äldre och yngre förromersk järnålder än mellan bronsålder och förromersk järnålder. Detsamma gäller mellan förromersk och romersk järnålder. De skånska förromerska materialen är mycket anonyma inom arkeologin och något större gravfält från perioden har inte undersökts.

Från södra Bohuslän, Göteborgsregionen samt Västergötland finns även ett antal förromerska gravfält. Exempelvis publicerade K. Cullberg en omfattande studie över Ekehögen, Backa Röd och Valtersberg (Cullberg 1973a; 1973b). Ett annat viktigt material från västra Sverige är Kyrkbacken i Horns socken i Västergötland (Sahlström & Gejvall 1948).

Från mellersta Halland kan gravfältet i Sannarp i Årstad socken nämnas (Strömberg 2005). I Sannarp har både gravar från yngre bronsålder till romersk järnålder påträffats och materialet är med sin relativa närhet till Tjärby viktigt.

Indelning av keramikkrärlen

De viktigaste variablerna av keramikkrärlen är krärlens form, dekor samt dess gods. Krärlformerna är vidare indelade i mynningsform och krärlprofil samt i viss mån krärlstorlek. Trots att inte ett enda intakt keramikkrärl påträffats har ett stort antal hela krärlprofiler rekonstruerats, vilket varit avgörande för många tolkningar kring keramikmaterialet. Dekorer är synnerligen ovanliga på keramik från förromersk järnålder och endast två krärl från Tjärby Norra har någon form av dekor.

Krälgodset har indelats i bergartsmagrat respektive naturligt- eller sandmagrat gods. Det är en subjektiv bedömning, eftersom det kan vara

omöjligt att utan analyser fastställa magringstyp. Därför har även ett antal skärivor varit föremål för godsanalys i form av tunnslip. För att få en uppfattning om godsets grovlek har största mineralkorn i keramiken registrerats. Fastställande av magringstyp kan bland annat påvisa vad kärlen kan ha varit lämpliga att användas till. Exempelvis var ett bergartsmagrat gods lämpligt att användas som kok- och förvaringskärl, medan ett naturligt eller sandmagrat gods endast var lämpligt som finkeramik, och det var inte avsett för upprepade bränningar.

Bearbetningen av keramiken har även varit inriktad på att bestämma vad som skett i samband med begravningsritualen, och därför har en ungefärlig högsta temperatur av keramiken noterats.

Kärlen har efter omsorgsfull limning och rekonstruktioner indelats i sex olika grupper. Flera av formgrupperna är mycket likartade, och ibland har små detaljer gjort att ett kärl placerats i en grupp istället för en annan. Kärlen har sedan relaterats till de olika områdena av gravfältet, där tolkningen utifrån ^{14}C -dateringar och förekomst av metaller har visat att den mellersta delen av gravfältet är det äldsta. Detta följdes av att man nyttjade den södra delen för att slutligen begrava sina döda i den norra delen av gravfältet (Wranning 2010:19).

Keramikkärlen har slutligen relaterats till förekomst av metaller i gravarna samt den osteologiska studien.

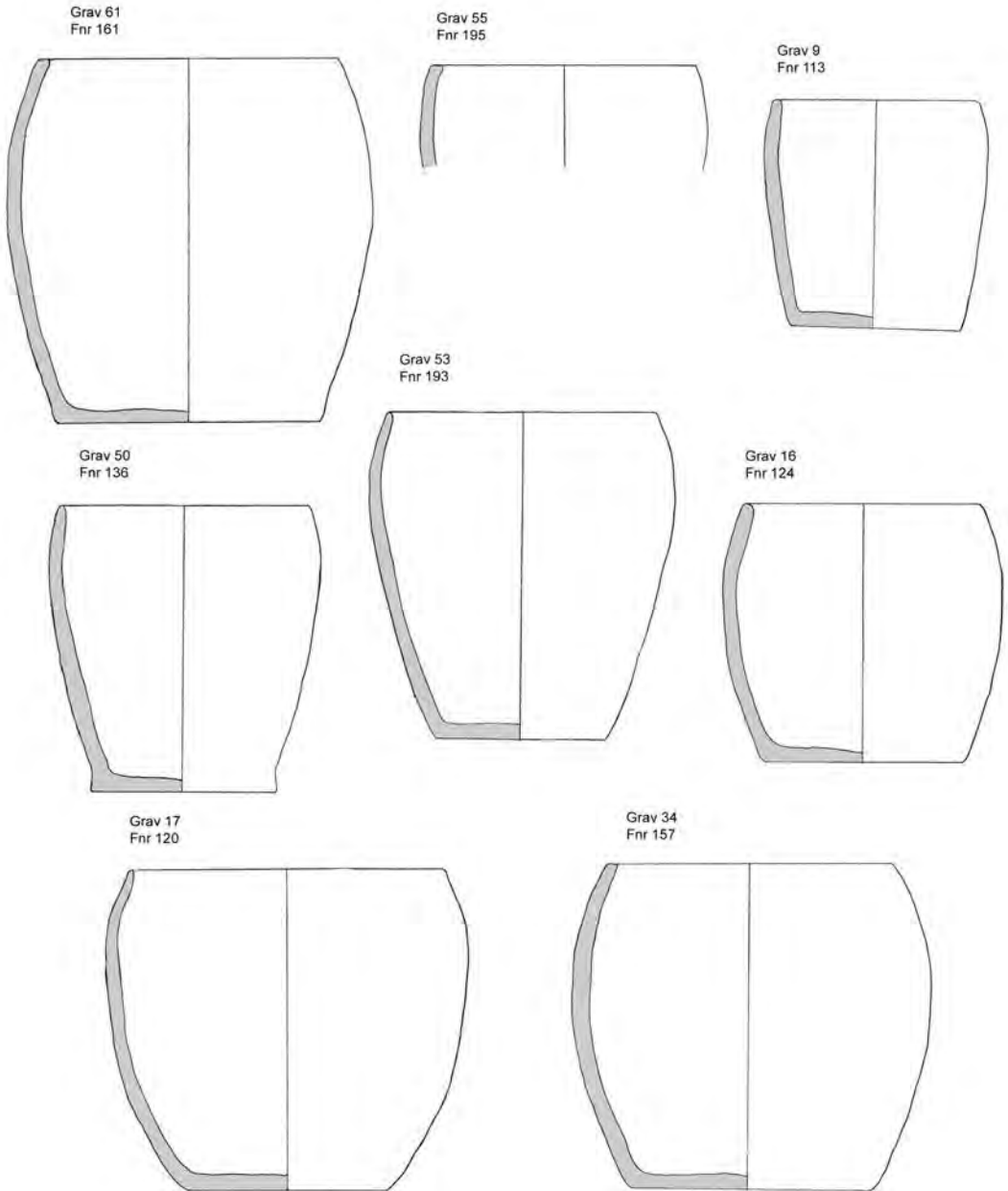
Kärltyp FRJÅ 1

Kärlen i grupp FRJÅ 1 utgörs av tunnformade kärl med inåtböjt mynningsparti (fig. 1). Samtliga kärl i gruppen är oornerade och kärldjupet varierar mellan 14 och 22 cm, men flertalet av kärlen var strax under 20 cm höga. Kärlen i grupp FRJÅ 1 har sannolikt framställts av bergartsmagrade leror, och kärlen är därmed mycket likartade.

I gruppen ingår åtta kärl från gravarna 9, 16, 17 34, 50, 53, 55 samt 61. Gravarna är fördelade över de tre olika områdena och man kan därmed anta att kärltypen var i bruk under större delen av gravfältets brukningstid. De enda kärlen på den norra ytan påträffades i den södra delen, vilken kan vara äldst inom den norra ytan. Det innebär i så fall att kärltyp FRJÅ 1 inte användes fram till den yngsta fasen av gravfältet. Detta skulle innebära att kärltypen dateras inom intervallet 250 till omkring 100 f.Kr.

De åtta kärlen i gruppen har varit utsatta för temperaturer från 900°C till att flera kärl sintrat. Det finns ingen korrelation mellan bränningstemperatur och placering på gravfältet.

Den osteologiska studien har visat att både män och kvinnor gravlagts i samma grav som kärlen. Vidare finns det både vuxna individer och

Figur 1. Kärngrupp 1.

tonåringar, men däremot saknas barn i gravarna. Några fynd av metaller har inte påträffats i något av de åtta kärlen i kärlgruppen.

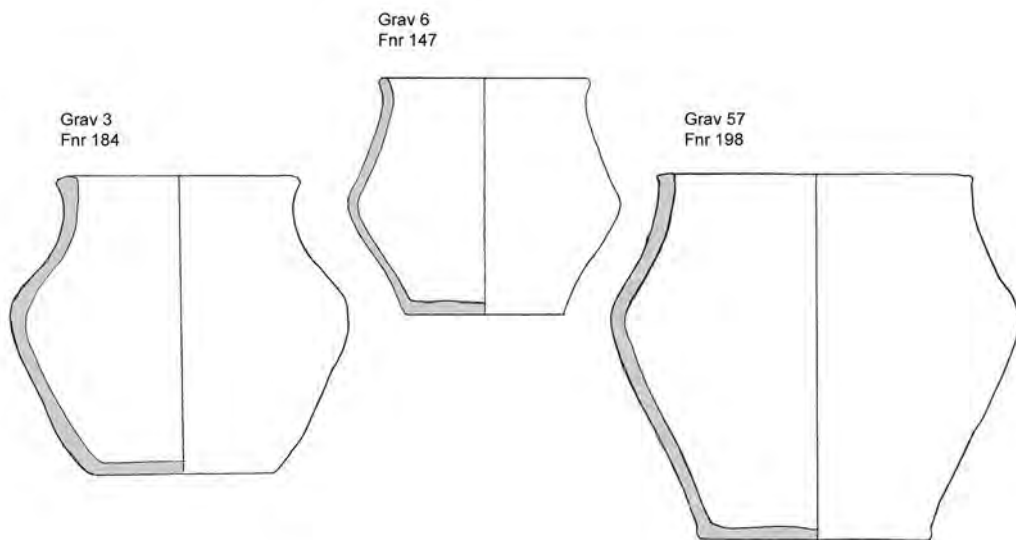
Kärltyp FRJÅ 2

Kärlen i grupp FRJÅ 2 utgörs av kärl med S-formad kärlprofil och rakt mynningsparti (fig. 2). Skuldran är placerad mitt på kärlen. Samtliga kärl i gruppen är oornerade och kärlhöjden varierar mellan 12 och 18 cm. Kärlen i grupp FRJÅ 2 har framställts av olika typer av gods. Kärlen i gravarna 3 och 6 har tillverkats av naturligt magrade leror medan kärlet i grav 57 består av en bergartsmagrad lera.

I gruppen ingår tre kärl från gravarna 3, 6, och 57. Två av gravarna, 6 och 57, var placerade i den södra delen medan grav 3 fanns på norra ytan. Störst likheter har kärlen i gravarna 3 och 6, och dessa var placerade inom olika ytor av gravfältet.

De tre kärlen i gruppen har varit utsatta för temperaturer mellan 900°C till att kärlet i grav 3 delvis sintrat. Det finns ingen korrelation mellan bränningstemperatur och placering på gravfältet.

Den osteologiska studien har visat att det fanns en vuxen, ett barn samt ett spädbarn i samma grav som de tre kärlen. I det minsta kärlet, i grav 6, låg spädbarnet, medan barnet låg i det största kärlet, i grav 57. I denna grav påträffades det enda metallfynden i kärlgruppen; en fibula i kopparlegering.

Figur 2. Kärlgrupp 2.

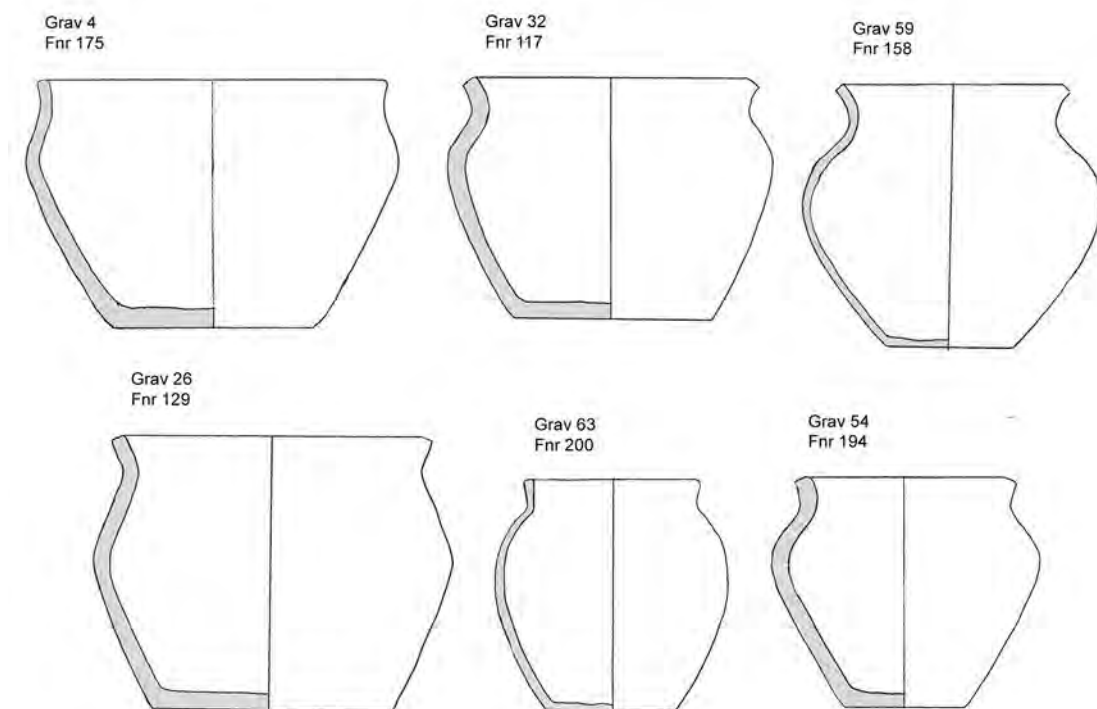
Kärityp FRJÅ 3

Kärten i grupp FRJÅ 3 utgörs av kärl med S-formad kärprofil och utåtböjt mynningsparti (fig 3). Skuldran är placerad vid den övre tredjedelen av kärlet. Samtliga kärl i gruppen är oornerade och kärthöjden varierar mellan 11,5 och 14 cm. Fyra av kärten i grupp FRJÅ 3 har framställts av bergarts-magrade leror och två kärl har tillverkats av naturligt magrade leror.

I gruppen ingår sex kärl från gravarna 4, 26, 32, 54, 59 samt 63. Två av gravarna, 4 och 26, var placerade i den norra delen av gravfältet medan resterande gravar fanns på södra ytan.

Inga av de sex kärten i gruppen har varit utsatta för sintring utan temperaturerna har understigit 1000°C.

Den osteologiska studien har visat att det fanns vuxna individer, ett barn samt ett spädbarn i samma grav som kärten. Med hänsyn till att kärten tillverkats med nästan identiska kärthöjder är det möjligt att fastslå att kärthöjden inte haft någon korrelation med individens ålder. Något metallföremål fanns inte i någon av gravarna i kärngrupp FRJÅ 3.

Figur 3. Kärngrupp 3.

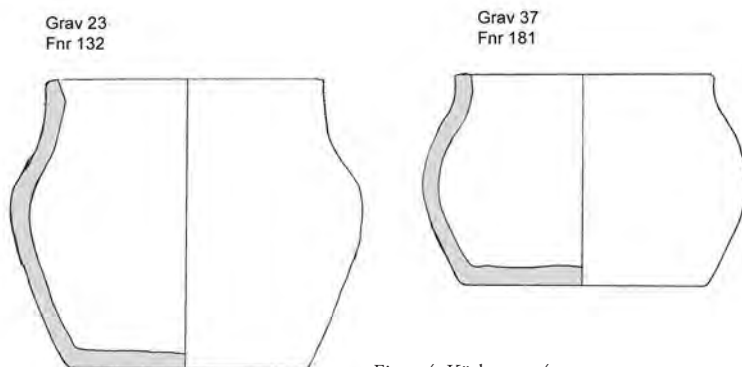
Kärltyp FRJÅ 4

Kärlden i grupp FRJÅ 4 utgörs av kärl med S-formad kärprofil och rakt mynningsparti (fig. 4). Skuldran är mitt på kärprofilen och till skillnad från kärlden i grupp FRJÅ 2 är kärprofilen betydligt vidare. De två kärlden i gruppen är oornerade och kärhöjden är 10,5 respektive 11,5 cm. Kärlden i grupp FRJÅ 4 har framställts av bergartsmagrade leror.

I gruppen ingår endast två kärl från gravarna 23 och 37. Gravarna var placerade i den norra respektive den södra delen av gravfältet. Mynningen tillhörandes kärlet i grav 37 var näst intill facetterad vilket antyder en relativt sen datering och man kan inte utesluta att kärlet är bland de yngsta som deponerats på gravfältet. Det påträffades emellertid i en grav på den södra delen av Tjärby Norra.

Kärlden har varit utsatta för temperaturer som har understigit 1000°C.

Den osteologiska studien har visat att det fanns vardera en vuxen individ i samma grav som kärlden. I grav 23 fanns även en nål eller ten av järn.

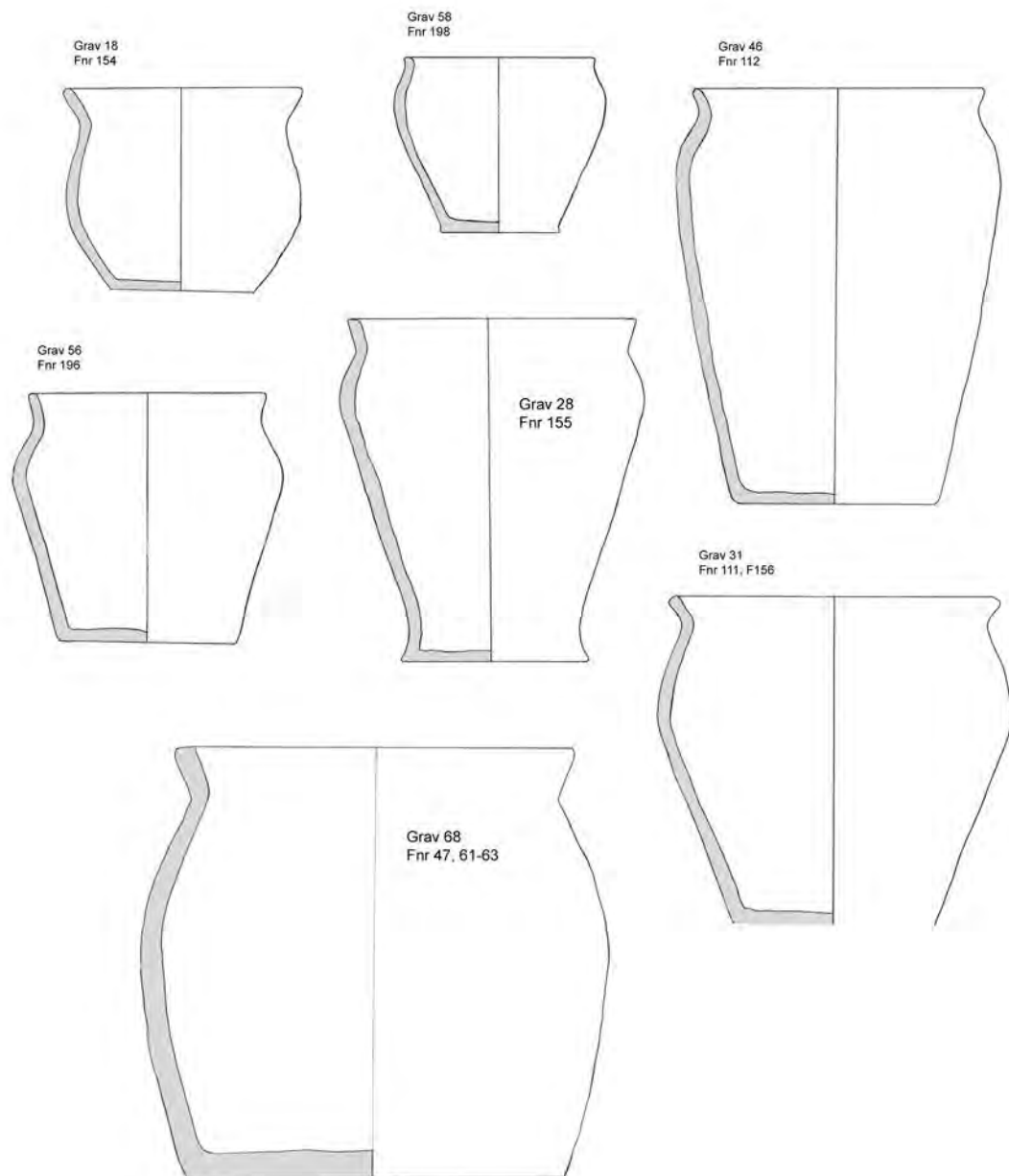

Figur 4. Kärllgrupp 4.

Kärltyp FRJÅ 5

Kärlden i grupp FRJÅ 5 utgörs av kärl med S-formad kärprofil och utåtböjt mynningsparti (Fig. 5). På samtliga kärl, utom kärlet från grav 18, är skuldran placerad vid den övre tredjedelen av kärlet. På kär 18 återfinns skuldran mitt på kärprofilen. Samtliga kärl i gruppen är oornerade och kärhöjden varierar mellan 13 och 24 cm. Samtliga kärl, utom kärlet i grav 58 har framställts av bergartsmagrade leror. Kärlet i grav 58 har sannolikt framställts av en lera som varit naturligt magrad.

I gruppen ingår sju kärl från gravarna 18, 28, 31, 46, 56, 58 och 68. Fyra av gravarna, 28, 46, 56 och 58, var placerade i den södra delen av gravfältet medan resterande gravar fanns på norra ytan.

Figur 5. Kärngrupp 5.

Fem av kärlen i gruppen har inte varit utsatta för sintring utan temperaturerna har understigit 1000°C. Däremot uppvisade kärlen i grav 46 och 68 sintring.

Den osteologiska studien visade att det fanns vuxna individer i samtliga gravar, utom grav 58. I grav 18 fanns till och med två vuxna personer. I sammanhanget kan det noteras att kärlet var endast 14 cm högt. Det enda barnet som gravlagts tillsammans med kärl i grupp FRJÅ 5 fanns i grav 58. Kärlet var 13 cm högt, och det var det minsta i kärllgruppen.

Det finns en korrelation mellan att endast ett kärl tillverkats av en naturligt magrad lera och att man gravlagt det enda barnet med detta kärl. Kärllgodset var finare än de grövre bergartsmagrade godsena i de övriga kärlen.

Till skillnad från flera av de övriga kärllgrupperna fanns det flera gravar med metaller tillsammans med kärlen i kärllgrupp FRJÅ 5. I grav 58 fanns en möjlig fibula eller pincett i kopparlegering, i grav 56 fanns även en fibula, men denna bestod av både koppar och järn, medan en skära av järn fanns i grav 68. I grav 28 fanns en fibula i koppar samt en järnnål.

Kärltyp FRJÅ 6

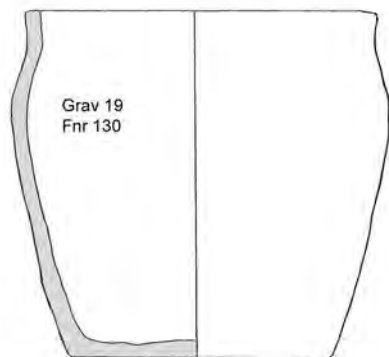
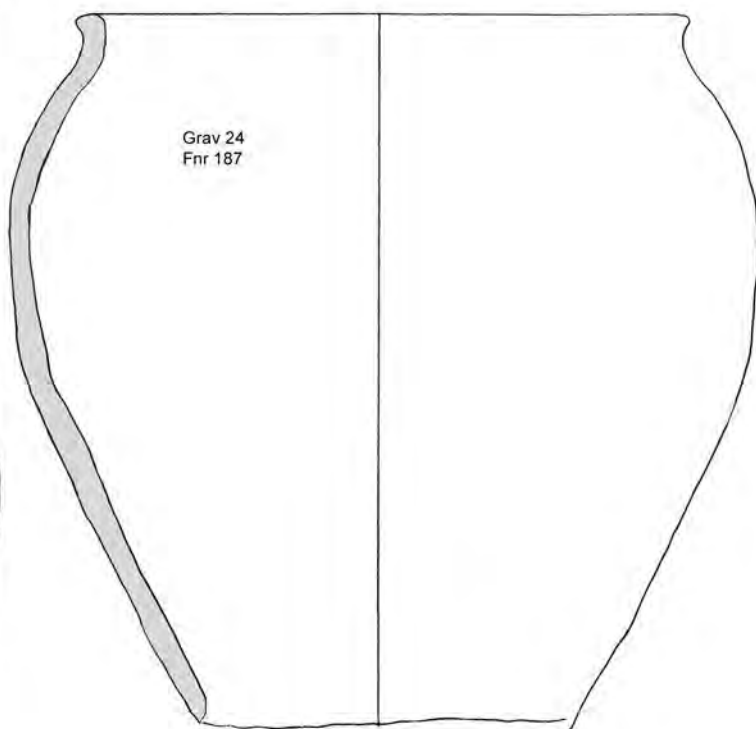
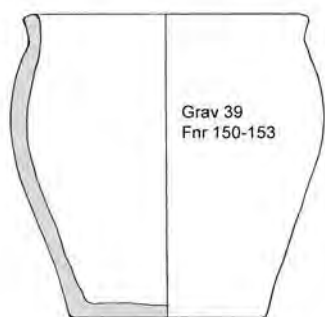
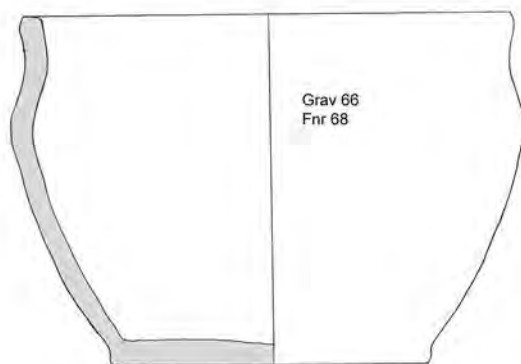
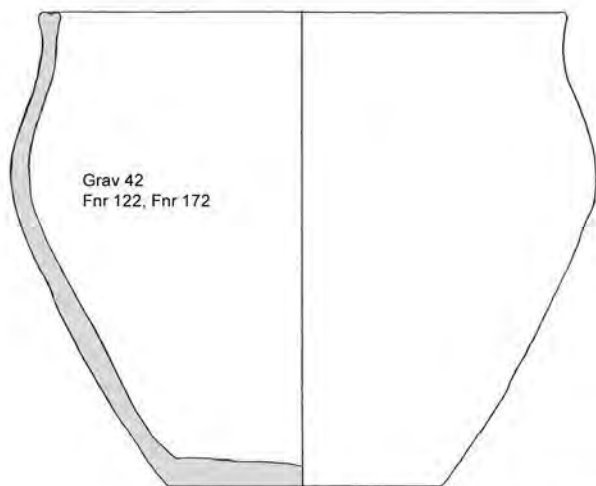
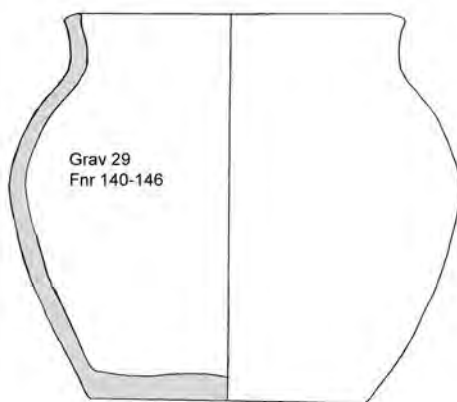
Kärlen i grupp FRJÅ 6 utgörs av kärl med S-formad kärprofil och rakt mynningsparti (Fig. 6). Skuldran är placerad vid den övre tredjedelen av kärlet. Samtliga kärl, utom kärlet i grav 42, är oornrade och kärllhöjden varierar mellan 15 och 29 cm, vilket betyder att kärl med olika storlekar finns representerade i gruppen. Kärlet i grav 42 var ornerat med fingerintryck på mynningskanten, vilket var en vanlig dekortyp under förromersk järnålder. Samtliga sju kärl i grupp FRJÅ 6 har framställts av bergartsmagrade leror.

I gruppen ingår sju kärl från gravarna 19, 24, 29, 39, 42, 66 samt 67. Grav 66 var placerad på den mellersta delen av gravfältet och grav 39 låg längst i söder på den södra ytan. Resterande fem gravar fanns på den norra delen. Inga kärl i gruppen har varit utsatta för sintring utan temperaturerna har understigit 1000°C.

Den osteologiska studien har visat att det huvudsakligen fanns vuxna individer i gravarna med kärlen från grupp FRJÅ 6. I grav 24, som innehöll det största kärlet, fanns ett barn mellan 6 och 9 år gammalt och en vuxen person. I grav 19 hade en tonåring gravlagts och ett barn på cirka 3 år fanns i grav 66.

Samtliga gravar utom grav 66 saknade föremål av metaller. I grav 66 fanns en ringsölja och ett förmodat remknäppe av järn.

Figur 6. Kärllgrupp 6.

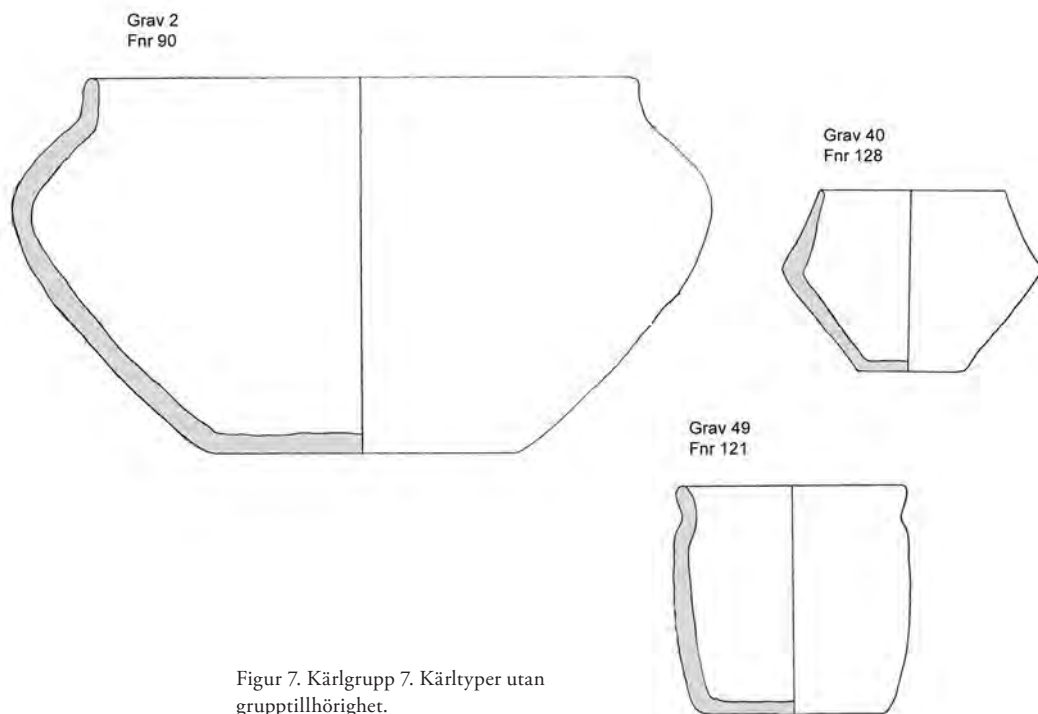
Kärltyp, utan grupptillhörighet

Tre kärl har inte varit möjligt att placera i någon kärngrupp, utan de har unika former i keramikmaterialet från Tjärby Norra.

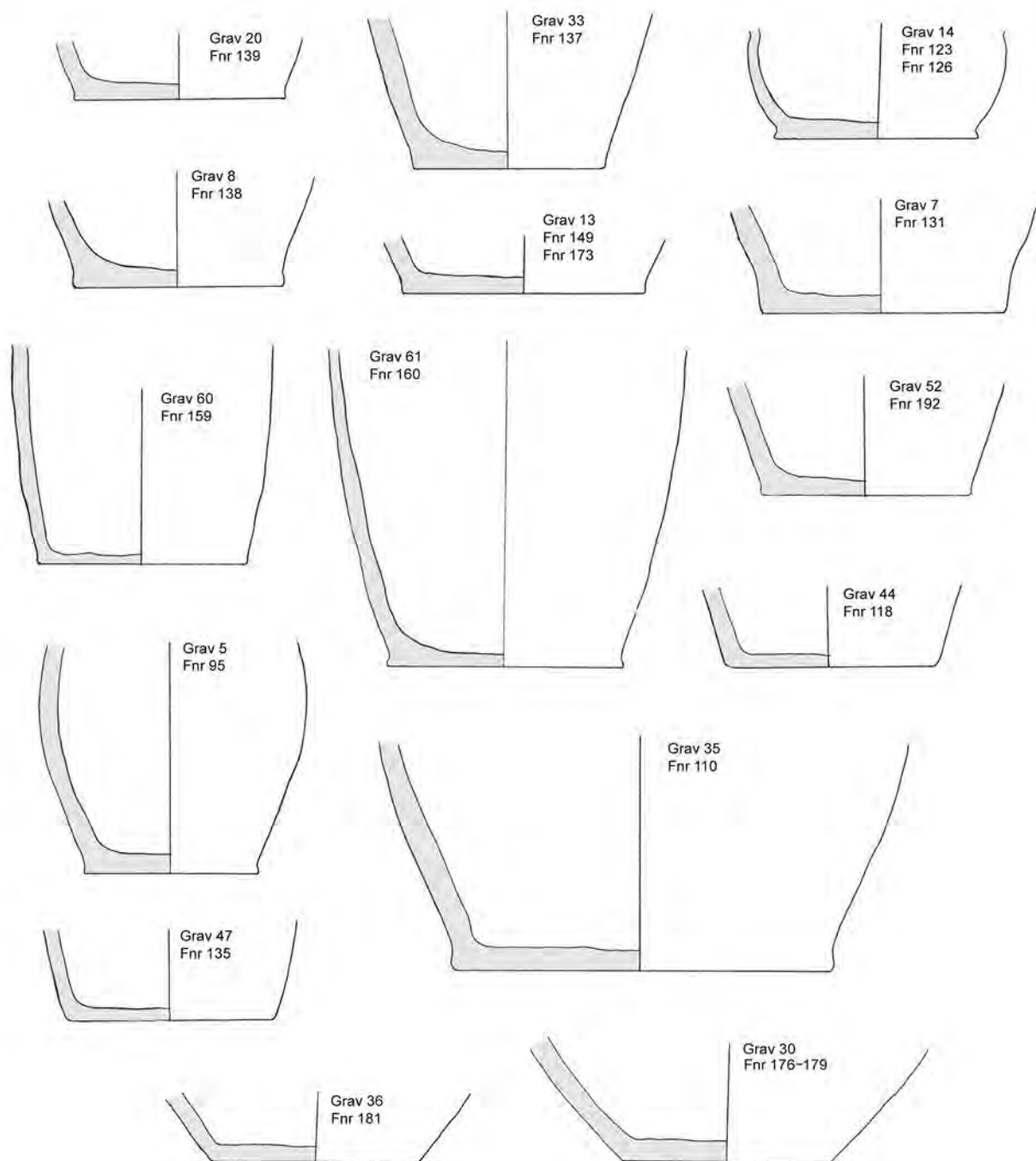
I grav 2 fanns ett mycket stort kärl med en nästan klotformad profil nedanför skuldran (fig. 7). Mynningen är rak och kärlet är 19 cm högt. Det har framställts av en lera som magrats med krossad bergart och kärlet har varit utsatt för extrema temperaturer och det har därför delvis smält. Kärlet hade placerats i en grav på den norra delen av gravfältet och i graven hade två vuxna individer lagts ned.

I grav 40 fanns det minsta kärlet från undersökningen, och det var endast 9 cm högt. Kärprofilen var tydligt dubbelkonisk med en markerad skuldra mitt på kärlet (fig. 7). Kärlet, eller snarare koppen, i grav 40 hade framställts av en naturligt magrad lera utan tillsats av extra magring. Det hade varit utsatt för höga temperaturer och det hade därför sintrat. Kärlet hade placerats i en grav på den södra delen av gravfältet och i graven hade fragment från en vuxen kvinna och en vuxen man lagts ned.

I grav 49 fanns ett 11,5 cm högt kärl, med en rak kärprofil och utåtböjd mynning (Fig. 7). Kärlet hade framställts av en lera som magrats med krossad bergart och det hade varit utsatt för temperaturer på omkring 900°C,

Figur 7. Kärngrupp 7. Kärntyper utan grupptillhörighet.

Figur 8. Kär med enbart bottenskrävor.

vilket sannolikt överstiger den ursprungliga bränningstemperaturen. Kärlet hade placerats i en grav på den södra delen av gravfältet och i graven hade fragment från en vuxen individ och ett barn lagts ned.

Gemensamt för de unika kärlen är att man gravlade två individer tillsammans med varje kärl, vilket var relativt ovanligt på gravfältet i övrigt. Något metallföremål fanns inte i de tre gravarna med rekonstruerade kärl.

Utöver de kärl som kunnats rekonstrueras i sin helhet, har skärvor från ytterligare nio kärl påträffats i olika gravar. Av dessa framkom fem i gravar tillsammans med andra rekonstruerade kärl.

Gravar med enbart bottenskrävar

I 15 gravar fanns enbart bottenskrävar (fig. 8) bevarade och man kan diskutera huruvida detta fenomen beror på bevaringsförhållanden eller på själva nedläggelsen i graven. Man kan notera att det i flera fall inte kan ha skett någon modern påverkan på gravarna, utan konstruktionerna har varit sådana att någon senare inblandning kan uteslutas.

Att drygt 20 % av gravarna innehöll endast bottenskrävar från keramik-kärl bör betyda att det var vanligt att gravlägga personer med just botten från kärl.

Samtliga kärl i denna grupp utom det i grav 61 hade framställts av bergartsmagrade leror, och det avvikande kärlet bestod av en naturligt magrad lera. I gruppen ingår kärl från gravarna 5, 7, 8, 13, 14, 20, 30, 33, 35, 36, 44, 47, 52, 60 samt 61. Gravarna var jämnt fördelade över de tre ytorna på gravfältet.

Den osteologiska studien har visat att det huvudsakligen fanns vuxna individer i gravarna med kärlen med enbart botten bevarad. I grav 5 fanns ett barn på mellan 8 och 9 år, i grav 8 fanns en tonåring samt i grav 14 fanns ett litet barn. I samtliga gravar hade enbart en individ gravlagts. I gravarna 13 och 20 fanns även fynd av fibulor av järn. I grav 5 fanns utöver kärlet delar av en halsring i en kopparlegering.

Kronologiska slutsatser

Gravfältet har utifrån dateringarna av keramiken troligtvis varit i bruk under cirka 250 år, och ett gravfält som sträcker sig över 5–6 generationer borde vara mycket lämpligt för kronologiska studier. I Tjärby kan man konstatera att så inte är fallet. Det finns ¹⁴C-dateringar och metaller som påvisar att exempelvis den norra delen av gravfältet är yngre än den södra. De olika kärlgrupperna finns representerade inom båda ytorna och inte en enda grupp finns samlad inom en yta. Man kan därmed konstatera att

keramiken i södra Halland under mellersta och yngre förromersk järnålder förändrades mycket marginellt. Det förekommer dekor på endast två kärl, vilket är en låg andel, men vanligt för perioden. På kärlet i grav 42 fanns fingerintryck på mynningskanten och på skärvor från en mynning i grav 22, tillhörandes ett kärl som inte kunde rekonstrueras i sin helhet, fanns nagelintryck på mynningskanten. Båda dessa dekortyper förekommer på keramikkarl från förromersk järnålder.

I vissa områden, som exempelvis Jylland, hade keramiken kunnat bidra med betydande information om framför allt dateringar. Det finns detaljerade kronologiska och typologiska studier från Danmark som gjort det möjligt att indela förromersk järnålder i minst tre olika perioder. I södra Sverige kan vi endast skilja på äldre och yngre förromersk järnålder.

Keramikhantverket på Tjärby Norra

Den okulära undersökningen av keramikkarlen från Tjärby har visat att det dominerande keramikhantverket var att man magrade leror med krossad bergart. Det var även relativt vanligt att man använde sig av naturligt magrade leror, som inte behövde extra magring.

De bergartsmagrade lerorna bör ha varit mera lämpliga till att användas för upprepade bränningar, då de stora bergartskornen tog upp spänningarna som uppkom i samband med upphettning. Man har dessutom valt att sikta magringen innan den tillsattes till leran, vilket tyder på att man eftersträvat de stora kornen, och tagit bort mindre bergartskorn. Detta har troligtvis gjort kärlen mer värmetåligen än vad som hade varit fallet med mindre kornstorlekar. De naturligt magrade lerorna var däremot mest avsedda för finkeramik och därmed inte lika lämpliga för bränningar.

Registreringen har utförts makroskopiskt, vilket innebär att det finns en betydande källkritisk aspekt i resultatet. För att vara helt säkra på vilken typ av magring som fanns i leran bör man göra godsanalyser i form av tunnslip. Det har därför utförts godsanalyser av sammanlagt 11 olika kärl från Tjärby Norra. Det är ett förhållandevis stort antal, och resultatet bekräftar till stora delar den makroskopiska registreringen.

Vid en godsanalys fastställs inte bara magringstyp, som kan vara krossad bergart, sand, chamotte eller andra magringsmedel, utan man får även en kunskap om vilken typ av lera som användes. Lerorna kan indelas i fina, mellangrova samt grova. Analysen ger även svar på om det finns organiskt material i godset, vilket kan vara växtdelar eller annat organiskt material.

Syftet med analysen är också att studera variationerna inom och mellan de olika kärngrupperna. Kärngrupp FRJÅ 1 har prioriterats eftersom flera

kärl med nästan identiska former återfinns i denna grupp. Dessutom har det stora kärlet i grav 2 (Fig. 7), det höga kärlet från grupp FRJÅ 6 i grav 24 (Fig. 6) samt kärlet i grav 59 (Fig. 3) tillhörandes grupp FRJÅ 3 analyserats. Kärlformen antyder en relativt sen datering och det kan vara ett av de yngsta på gravfältet.

Analysen visar att samtliga åtta kärl i kärngrupp FRJÅ 1 tillverkats av sorterade finleror som magrats med krossad granitisk bergart. Den tillsatta magringen varierar i andel mellan 11 och 27 %, men bergarterna är desamma och troligtvis har keramikkrälen tillverkats inom samma område.

Kärlet i grav 24, som tillhör kärngrupp FRJÅ 6, har framställts av samma typ av lera och magring som de åtta krälen i grupp FRJÅ 1. De olika krälen har därmed sannolikt samma ursprung och de bör ha tillverkats på en boplats i närheten till gravfältet.

Krälen i grav 2 och i grav 59, som tillhör en egen grupp respektive kärngrupp FRJÅ 3, har också framställts av leror som magrats med krossad granit. Däremot har man använt sig av något grövre leror än finlerorna, och lerorna i de bägge kärngodsens har varit mellanleror, med inslag av både silt och sand. Dessa kärl bör också komma från samma region som resterande analyserade kärl, men man har använt sig av grövre leror. Det skulle kunna innebära att krälen kommer från en annan boplats, har en avvikande datering eller så var de grövre lerorna ämnade för en annan kärlfunktion.

Chamottekorn har identifierats i två av kärngodsens, tillhörandes krälen i gravarna 34 och 50. Visserligen tillhör krälen samma formgrupp, FRJÅ 1, men de är ändå relativt olika till formen. Gravarna låg cirka 12 m från varandra och något ytterligare samband kan inte påvisas. Företeelsen att blanda chamottekorn i kärngodset är inte helt ovanlig, och man har diskuterat den symboliska betydelsen av chamottekornen. Det finns föreställningar om att genom att blanda chamotte, det vill säga fragment från tidigare kärl i det nya, så fick det gamla kärlet leva vidare. Etnografiska paralleller från Sudan har visat exempel på detta (Hulthén 1985:335), och det var ett sätt att ta med sig kärlets historia. Det kan också påtalas att mängden chamotte i kärlet från Tjärby var så pass liten att den inte hade någon påverkan på kärlets funktion.

Till stora delar har den makroskopiska indelningen av kärngodsens visat sig stämma. Dock noterades inledningsvis att krälen i gravarna 53 och 61 var framställda av naturligt magrade leror. Godsanalysen har visat att krälen istället består av fina leror som magrats med krossad bergart.

Keramikens roll i ritualen och i graven

I de flesta gravarna fanns keramik, och i flertalet av dessa har olika kärl-delar, från mynning till botten påträffats. Detta har inneburit att det varit möjligt att rekonstruera ett stort antal kärl, vilket varit mycket betydelsefullt. Det vanligaste i begravningsritualen på Tjärby, var att man fick med sig skärvor från ett kärl som stått på bålet.

I gravarna 17, 22, 24, 30, 61 samt 68 fanns dock skärvor från mer än ett kärl. I grav 17 fanns exempelvis mynningsskärvor från tre olika kärl och i grav 61 fanns keramikskärvor från två olika större kärl. En intressant iakttagelse var att det fanns skärvor i grav 24 och 30 som hade påtagliga likheter och dessa skärvor kan ha tillhört samma kärl. Gravarna 24 och 30 låg i den norra delen av den norra ytan och avståndet mellan gravarna var endast 1 meter.

Den enda graven med skärvor från mer än ett kärl, som även innehöll ben från två individer var grav 24. I denna grav var en vuxen person och ett barn mellan 6 och 9 år gravlagda. Utifrån att gravarna inte förefaller ha varit föremål för mer än ett begravningsstillfälle är det troligt att skärvorna samlats ihop vid samma tillfälle och lagts ned i graven. Det innebär därmed att det fanns mer än ett kärl på gravbålet eller gravbålen. Möjligtvis fanns det olika innehåll i de två kärlen.

Man kan även notera att det inte föreligger något samband mellan kärlstorlek och antalet gravlagda individer. I grav 40 (Fig.7) påträffades det minsta kärlet i Tjärby, och det var endast 9 cm högt. I samma grav som kärlet hade ben från en vuxen kvinna och en vuxen man lagts ned. På samma sätt kan man notera om ett av de mest välbevarade och största kärlen, från grav 2 (Fig.7). I denna grav fanns drygt 2 kg keramik, men mängden ben uppgick till endast 1,6 g.

Studien av keramiken från Tjärby Norra har också visat att det inte finns något samband mellan kärlens former och kön. I till exempel kärldrupp FRJÅ 1 fanns både vuxna män och kvinnor samt tonåringar.

Keramikens form och storlek har inte varit relaterad till den gravlagdes ålder och kön, utan det har istället haft en primär funktion på bålet. Till skillnad från exempelvis bronsålders urnegravfält, där små kärl var ämnade för barn (Brorsson & Hulthén 2007), fanns det inte samma samband under yngre förromersk järnålder i Tjärby. Det är viktigt att se keramiken som ett föremål på bålet och inte som benbehållare.

Vad gäller keramikens relationer till fynd av metaller är det främst en aspekt som framträder. Den mycket tydliga gruppen FRJÅ 1 (Fig.1) saknar helt metallföremål. Med hänsyn till att dessa kärl påträffats på de olika delarna av gravfältet, är det inte otänkbart att det är andra faktorer än tid

som påverkat käriformen. En hypotes kan vara en social faktor, där personer med en viss position i sitt samhälle, gravlades utan metaller och med kärl av den typen som klassificerats som FRJÅ 1.

Bränning

I samtliga gravar har keramikskärvorna påträffats helt utan struktur och utan någon tydlig ordning (Fig. 9). Skärvorna påträffades i en sådan brist på ordning att kärlen inte kan ha varit nedställda och gått sönder på plats. Vidare kan man notera att inte ett enda kärl var helt bevarat, utan det saknades skärvor i varje kärl, och dessa kan inte ha lösts upp i graven. Man får snarast uppfattningen att keramiken samlats ihop på annan plats och sedan lagts ned i graven, utan någon direkt ordning.

Figur. 9. Detta uppslag: Exempel från några av gravarna på hur keramiken påträffades i samtliga gravar – helt utan struktur och utan någon tydlig ordning.

Samtliga kärl har varit utsatta för ovanligt höga temperaturer och även om många av kärlen inte sintrat, har de varit i kontakt med temperaturer på över 900°C, vilket har överstigit den ursprungliga bränningstemperaturen. Ett förhistoriskt keramikkärl brändes normalt till omkring 800°C, och även om de användes som kokkärl översteg man inte denna temperatur.

Ett stort antal av kärlen var sintrade och något kärl hade till och med börjat smälta och dessa kärl hade varit utsatta för temperaturer på mellan 1050 och 1200°C. Dessa höga temperaturer kan inte ha uppnåtts i en vanlig härd eller kokgrop utan det mest troliga är att keramikkärlen varit placerade på gravbålet. Det är emellertid något anmärkningsvärt eftersom man vid förhistoriska kremeringar normalt uppnådde temperaturer på omkring 1000°C (Henriksen 1991:59). Att man vid något tillfälle lyckats nå ännu högre temperaturer är inte märkligt, men det är anmärkningsvärt att keramiken från Tjärby i så hög grad varit utsatt för temperaturer på över 1000°C. M. B. Henriksen genomförde även ett praktiskt försök med att bränna en gris på 65 kg på ett likbål, och ett av resultaten var att det först efter 19,5 timmar var möjligt att samla ihop resterna efter likbränningen (Henriksen 1991:56). Tidigare var värmen för hög.

Keramikens kulturella tillhörighet

För att få en uppfattning om gravfältet och keramiken från Tjärby utgör en solitär i södra Halland eller om det är ett normalt gravfält från andra hälften av förromersk järnålder har keramiken från det närliggande gravfältet i Mellby 5:44 studerats (Munkenberg 1994).

Man kan notera att Mellby sannolikt använts under längre tid än Tjärby, men det finns minst fem gravar (A9, A22, A26, A29, A38) som har tydliga likheter med Tjärby. Man har bland annat lagt ned keramikskärvor utan ordning och flera skärvor uppvisar spår efter kraftig upphettning. Troligtvis har keramiken från Mellby använts på samma sätt som den samtida keramiken från Tjärby Norra.

Cirka 2 km väster om Tjärby i Kärragård undersöktes i början av 1990-talet en fyrkantig palissadanläggning från förromersk järnålder (Wattman 1996). Keramiken från Kärragård har åter studerats och man kan konstatera att den avviker markant från Tjärby. Det första man kan notera är att den inte varit utsatt för högre temperaturer och dessutom verkar man ha använt sig av leror som inte krävde någon magring och keramiken förefaller till stor del ha varit finkeramik. Kärragårds keramik är därmed betydligt finare än gravkeramiken från Tjärby. Materialet i Kärragård påvisar med sin avsaknad av kokkärl, att det är inte ett boplatsmaterial,

men det har inte heller likheter med gravfältets keramikkrärl. Någon form av kultplats känns inte helt främmande.

I Sannarp i mellersta Halland har ytterligare ett gravfält från förromersk järnålder undersökts. På detta gravfält fanns flera gravar med hela krärl, vilket är en tydlig motsats till Tjärby, men flera av krärlen från yngre förromersk järnålder i Sannarp hade vissa paralleller till Tjärby-keramiken (Strömberg 2005:187 ff). Det är bland annat mynningsformer som återfinns i krärlgrupperna FRJÅ 4 och 6 i Tjärby samt bottenformerna. Däremot fanns inte krärltypen FRJÅ 1 i Sannarp, vilket är noterbart.

Bo Strömberg gjorde i början av 2000-talet en gedigen genomgång av det halländska gravmaterialet från bronsålder och äldre järnålder (Strömberg 2005). I Strömbergs genomgång saknas den typ av gravar som fanns i Tjärby, vilket visar på hur unikt detta är för Hallands vidkommande.

Becker noterade att under fas 1 och 2 på Nørre Sandegård på Bornholm var keramiken *"slået i stykker under selve gravlæggelsen, idet brudfladerne er forbrændt i samme grad som resten av skårene"* (Becker 1990:77). Fas 1 och 2 på Nørre Sandegård har daterats till mellersta och yngsta förromersk järnålder, vilket sammanfaller med Tjärby Norra. Man kan även notera att det finns betydande likheter i krärlens formspråk på Nørre Sandegård och Tjärby Norra. Vi kan därmed ana att samma begravningsskick fanns på gravfältet på Bornholm och i södra Halland. Keramiken var placerad på bålet och där gick den sönder, för att slutligen deponeras i graven.

Däremot kan man notera att likheterna med Slusegårdsgravfältet på Bornholms södra del är mycket få eller snarast obefintliga. Några liknande gravar som i Tjärby har inte påträffats och keramiken under yngre förromersk järnålder består av bågare (Bech 1996:19). Troligtvis har Slusegårdsgravfältet en något yngre datering än Tjärby och Nørre Sandegård.

Förflyttar man sig till Fyn kan man först och främst konstatera att det var relativt vanligt med hankar på den förromerska keramiken (Albrechtsen 1954), vilket helt saknas på Tjärby Norra. Variationen i krärlens formspråk var betydligt större på Fyn, men det är viktigt att vara medveten om att Albrechtsens studie innehåller omkring 150 gravar från hela Fyn. På Fyn dominerar brandplättar, vilket är samma gravskick som på Tjärby. I dessa brandplättar finns oftast ben, kol, aska, keramik och andra föremål nedlagda utan någon tydlig ordning (Albrechtsen 1954:61 f). Denna företeelse på Fyn har daterats till mellersta och yngre förromersk järnålder.

De jylländska materialen avviker markant från Tjärby. Studier av keramiken från den mycket omfattande boplatsen i Hodde (Hvass 1985) och det närliggande gravfältet i Karensdal (Dehn 1985) visar tydligt att krärlens formspråk avviker markant från Tjäreby. På de jylländska platserna var

kärlinventariet betydligt mera varierat och man kan konstatera att keramiken i Jylland och södra Halland har få likheter. De kärl som placerades i gravarna på Karensdal var dessutom till mycket stor del benbehållare och de kan därmed klassificeras som urnor. Även Martens studie av jylländsk keramik från bland annat Borremose har visat på betydande skillnader mellan Jylland och Tjärby (Martens 1996).

Förflyttar man sig till trakterna kring Kungsbacka och Kungälv i Göteborgs-området, och gravfälten Ekehögen och Valtersberg, som daterats till yngre förromersk järnålder, framträder mycket intressanta resultat. På dessa platser har omfattande keramikmaterial i gravar påträffats, och till stor del var kärLEN intakta (Cullberg 1973a; 1973b). Vidare var det relativt vanligt med hankförsedda kärl och man kan även notera att den mycket vanliga kärLTYPEN FRJÅ 1 från Tjärby Norra saknas på både Valtersberg och Ekehögen. Däremot fanns det enstaka kärl som har paralleller på gravfälten, men dessa är relativt få till antalet. Man kan fastslå att det inte finns några större likheter mellan Valtersberg och Ekehögen å ena sidan och Tjärby Norra å andra sidan.

På samma sätt är det med det välkända gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken i Västergötland (Sahlström & Gejvall 1948). KärLENS former och det faktum att man placerat hela kärl i gravarna på Kyrkbacken gör att även detta gravfält avviker från Tjärby Norra. Det har istället betydande likheter med gravfälten i Ekehögen och Valtersberg.

Även Skåne förefaller haft begränsade eller snarast obefintliga likheter med Tjärby. Som redan noterats saknas större gravfält från förromersk järnålder i Skåne, utan gravarna från perioden är ofta få till antalet och de påträffas på gravfält från antingen yngre bronsålder eller romersk järnålder. Man kan även notera att det vanliga kärLTYPEN FRJÅ 1 från Tjärby är synnerligen ovanlig i Skåne, och gravskicket, med det ihopsamlade materialet som deponerats i en mindre grop, saknar motsvarighet i Skåne. Utifrån detta kan man våga dra slutsatsen att Tjärby inte har några likheter med de skånska förromerska gravarna och dess keramik.

Slutligen kan man inte undvika att notera att den vanliga kärLTYPEN FRJÅ 1 (Fig. 1) från Tjärby är en vanlig kärLTYP i östra Mellansverige. Just i regionen från mellersta Östergötland till Uppland var denna form vanlig och man har inte alltför sällan diskuterat relationerna mellan denna region och Lausitzkulturen. En möjlig tanke att är att parallellerna mellan Tjärby och andra områden ska sökas via just Lausitzkulturen. Det skall dock poängteras att analyserna av kärLgodset har visat på ett lokalt keramikhandverk, och människorna som gravlade sina anhöriga på gravfältet i Tjärby var sannolikt bofasta i dess närhet.

Sammanfattande ord om gravkeramiken från Tjärby Norra

Keramiken som placerades i gravarna användes inte som benbehållare, utan kärlen fanns med på gravbålet. I samband med kremeringen gick krukorna sönder och flera bitar uppvisar både sintring och smältning, vilket även förekommer i brottytorna. Keramiken samlades ihop, tillsammans med benen och placerades efter bränningen i graven.

Utifrån keramikens form kan kärlen typologiskt placeras i mellersta och yngre förromersk järnålder, och troligtvis har gravfältet i Tjärby varit i bruk under cirka 250 år. Det finns dock få motsvarigheter till gravfältet och dess keramik i södra Skandinavien. Både kärlens former och gravskicket förefaller ha motsvarigheter på Fyn och framför allt på gravfältet Nørre Sandegård på Bornholm. Däremot saknas flera av de kärltyper som påträffats i Tjärby i andra delar av Sverige och i Jylland. Det finns mycket som tyder på att man ska söka Tjårbys motsvarigheter på Bornholm och längre söderut, i Polen, och kanske då i den sena Lausitzkulturen.

Referenser

- Albrechtsen, E. 1954. *Fynske jernaldergrave I. Førromersk jernalder*. Köpenhamn
- Bech, J.-H. 1996. Keramikken. *Slusegårdgravpladsen IV*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XIV,4. Højbjerg
- Becker, C. J. 1961. *Førromersk Jernalder i Syd- och Midtjylland*. Nationalmuseets Skrifter VI. Köpenhamn
- Becker, C. J. 1990. *Nørre Sandegård. Arkæologiske undersøgelser på Bornholm 1948-1952*. Historisk-filosofiske Skrifter 13. Det Konglige Danske Videnskabernes Selskab. København
- Brorsson, T. 2006. Även små skärvor kan belysa förhistorien. Keramiken från Naturgasen i Bohuslän. Bohusläns museum. I: Ytterberg, N. (red.). *Flyktiga förbindelser*. Bohusläns museum. Kulturhistoriska dokumentationer nr 21. Uddevalla, s. 154-177
- Brorsson, T. 2009. Godsanalys av mellanneolitisk keramik från palissaden i Brunnshög, Lund, Skåne. Kontoret för Keramiska Studier. Rapport nr. 34. Landskrona
- Brorsson, T. 2010. Keramisk analys. Bilaga 3. I: Wranning, P. *Tjärby Norra, ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp-Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6. Halmstad
- Brorsson, T. & Hulthén, B. 2007. Leran och elden. En studie av keramiken från Vätland. I: Artursson, M. (red.). *Vägar till Vätland. En bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Riksantikvarieämbetet. Regionmuseet Kristianstad. Stockholm, sid. 265-294

- Cullberg, K. 1973a. *Ekehögen und Valtersberg. Zwei Gräberfelder der vörrömischen Eisenzeit in Westschweden*. Studier i nordisk arkeologi 11, utgivna i Göteborg av Arkeologiska museet och Fornminnesföreningen i Göteborg. Göteborg
- Cullberg, K. 1973b. *Ekehögen – Backa Röd - Valtersberg. Frågor om kronologi och kulturkontakter under yngre förromersk järnålder i Göteborgsområdet*. Studier i nordisk arkeologi 12, utgivna i Göteborg av Arkeologiska museet och Fornminnesföreningen i Göteborg. Göteborg
- Dehn, T. 1985. Gravplatsen Karensdal fra overgangen ml. förrom. og æ. rom. Jernalder. I: Hvass, S. Hodde. *Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske Studier Volume VII. København
- Henriksen, M. B. 1991. Et forsøg med forhistorisk Ligbrænding. Nogle kommentarer til undersøgelsen af brandgrave. *Eksperimentel Arkæologi, studier i teknologi og kultur nr. I. 1991*. Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter. Lejre, sid. 50-60
- Hulthén, B. 1985. Temper variations in ancient ceramics. – Technological or cultural origin? *Third Nordic Conference on the application of scientific methods in archaeology. ISKOS 5, 1985*. Helsinki, s. 329-337.
- Hvass, S. Hodde. 1985. *Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske Studier Volume VII. København
- Martens, J. 1996. The Pre-Roman Iron Age on North Jutland. I: Martens, J. (red.). *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe*. Arkæologiske Skrifter 7. Institute of Archaeology and Ethnology, University of Copenhagen. København
- Munkenberg, B.-A. 1994. *Förromerska brandgravar och mesolitiska flintor*. RAÄ 202 Mellby 5:44 och 19:1, Laholms lfs, Halland. Arkeologisk undersökning 1993. Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten, Halmstad. Arkivrapport
- Sahlström, K. E. & Gejvall, N.-G. 1948. *Gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, del 60:2. Stockholm
- Strömberg, B. 2005. *Gravplats - Gravfält. Platser att skapa minnen vid – platser att minnas vid*. GOTARC Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 42. Göteborg
- Wattman, N. 1996. *Kärrgård boplats och centralplats från trättbägarkultur till medeltid*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:4. Halmstad.
- Wranning, P. 2010. *Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport*. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad

UTSKRIFT 15 är ett temanummer som belyser resultaten från de arkeologiska undersökningar som utfördes inför omläggandet av Väg 117, numera Riksväg 15, genom tre socknar i Laholms kommun.

I tio artiklar presenteras och diskuteras lämningar alltifrån mesolitikum till medeltid via neolitikum, brons- och järnålder, med fokus på Laholmstrakten och med jämförande utblickar i såväl resten av Halland som i Sydskanandinavien.

Titeln **Vägsjäl** är en medveten felstavning och åsyftar till såväl vägsträckans, men också till dess närområdes själ liksom till den plats dessa tagit i våra egna själar under de femton år som löpt sedan projektet startade.

KULTURMILJÖ
HALLAND